

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ:
СУЧАСНІСТЬ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник наукових праць
за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції
(Україна, Житомир, 4 квітня 2024 року)**

**«Topical Issues of Personal Development: Modernity,
Innovations, Prospects»**

**Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2024**

УДК 159.923.2

А 43

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від «26» квітня 2024 року)*

Рецензенти:

СЛОЗАНСЬКА Ганна – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

ВІНС Вікторія – кандидатка психологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри практичної психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ЛЕМЕЩУК Марина - кандидатка психологічних наук, доцентка, в.о. завідувачки кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

ЗАГУРСЬКА Інна - кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

А 43 Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 4 квітня 2024 року) / Ред. колегія: Л.Котлова, Л.Бутузова, С.Максимець / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соціально-психологічний факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. 388 с.

У збірнику подано наукові праці учасників II Міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулася 4 квітня 2024 року в м. Житомирі на базі соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. Збірник адресовано науковцям, фахівцям-практикам, здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними науковими досягненнями, проблемами і перспективами в психології, логопедії, педагогіці, соціальній роботі та інклюзивній освіті.

Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за науковий та літературний зміст опублікованих матеріалів несуть їх автори. Думки редакторів можуть не збігатися з позицією авторів.

УДК 159.923.2

©Автори публікацій, 2024

©Житомирський державний університет імені Івана Франка, оригінал-макет, 2024

Сімко А., Сімко Д. Особливості корекційно-логопедичної роботи з формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення	320
Сладкова К., Бутузова Л. Труднощі формування психологічної готовності до навчання дошкільників із затримкою мовленнєвого розвитку	323
Соколівська В. Мовлення, як один з основних критеріїв оцінювання готовності дітей до школи	326
Стахова О., Зубрицька Д. Стресостійкість як професійно важлива якість майбутнього педагога-логопеда	329
Ступницька Ж. Теоретичні основи використання біоенергопластики та самомасажу з розвитку мовленнєвої моторики дітей із загальним недорозвиненням мовлення	332
Ткач О. Стимуляція виникнення перших емоційних реакцій у дітей зі зниженими показниками за шкалою апгар	336
Ткачишина О., Шаханова Т. Криза подружніх взаємин у родині демобілізованих військовослужбовців	338
Ткачук Т., Максимець С. Соціально-психологічна готовність до навчання в школі дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.	343
Тубичко Ю. Features of text formation disturbances in children preschool age with expressive alaly	345
Федорова Ж., Максимець С. Психоемоційна стійкість вихователів та прояви емоційного вигорання	350
Фідоровська Л., Бутузова Л. Використання методів мнемотехніки у роботі з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення	353
Харченко А. Особливості створення ефективного інклюзивного середовища для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами	358
Хоменко Н. Провідні компетентності майбутніх фахівців спеціальності «Спеціальна освіта»	362
Цибулько А. Розвиток мовленнєвих навичок у дітей із заїканням	366
Червоненко К. Підготовка майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з різними групами клієнтів	369
Чорна Л., Кудлаєнко С. Соціальні та психологічні методи управління в діяльності органів публічної влади	372
Швед О. Підготовка соціальних працівників для дистанційного консультування	376
Шведюк Н. Особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ засобами логоритміки	379
Шевчук І. Кінезіологія у корекційно-розвитковій роботі з дітьми, які мають порушення зору	381
Шоу Біньбінь Сфера міжетнічних відносин	386

Література

1. Лазик В.В. Перинатальна патологія.- Тернопіль.: Тернопільський медичний університет, 2017. 290 с.
2. Рюмін В., Павелкін О., Цигипало С. Дитяча патопсихологія. Курс лекцій. – Київ.: Центр учбової літератури, 2015. 460 с.
3. Ткач. О.М. Особливості клінічного дослідження причин затримки мовленнєвого розвитку //Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 19 за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 239-249.
4. American Academy of Pediatrics (AAP). (2020)_ American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). Pp.1990-1997.

Ткачишина Оксана Романівна,

кандидатка психологічних наук, старша
викладачка кафедри психології особистості та соціальних практик

Шаханова Тетяна В'ячеславівна

здобувачка магістерського рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 «Психологія»

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

КРИЗА ПОДРУЖНИХ ВЗАЄМИН У РОДИНІ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

З початком бойових дій на території України з весни 2014 року у нашому суспільстві зросла кількість осіб які пережили травматичний досвід. А після 24 лютого 2022 року – в Україні не залишилось жодної людини, якої б не торкнулося жахіття війни. Багато людей залишились без домівок, втратили роботу, переїхали до інших міст або, навіть, країн, побачили руйнування і смерть. Крім того, постійне відчуття страху, напруги, тривоги, розпачу, невизначеність майбутнього супроводжують кожного постійно.

Особливо це стосується військовослужбовців та їх родин. За той час, поки чоловіки були на війні, жінки вимушені були взяти на себе відповідальність за сім'ю, за дітей, за батьків, за фінанси. Чоловіки, в свою чергу, повернуться з війни знесилені як фізично, так і морально, спустошені, втомлені, агресивні, збентежені, зі зміненою реальністю і цінностями. Як для демобілізованого військовослужбовця, так і для його дружини, повернення бійця з війни стане переламним моментом у їхньому сімейному житті. Це може призвести як до зміцнення сімейних стосунків і виходу на новий рівень, так і до розриву стосунків взагалі. Все буде залежати від того, чи зможе кожен з них адаптуватися до нових реалій життя, чи зможуть вони знайти новий сенс життя, нові цілі.

Вивчення особливостей поведінки людини у стресових та кризових ситуаціях має дуже важливе значення для науковців. Було проведено численні емпіричні дослідження окремих аспектів стресу, сімейних та особистісних криз,

складних життєвих ситуацій, стресових розладів. Сімейні взаємини та психологію кризи вивчали у своїх роботах такі дослідники: Т. Гурлєва, З. Кісарчук, І. Кондратьєва, О. Коханова, А. Павленко, О. Пасєка, О. Потапчук, О. Сергеєнкова, О. Столярчук, Т. Титаренко, О. Єрмусевич та багато інших. Особливості надання психологічної допомоги досліджували О. Кокун, С. Ларіонов, Н. Лозінська, І. Пішко, С. Хоружий та інші. Вплив психологічної травми на інтимні стосунки в парі вивчали: А. Боул, А. Рейсбіг, Т. Шеєр, Е. Хейс та інші. Проте недостатньо вивченою залишається проблема кризи подружніх взаємин у родинах демобілізованих військовослужбовців.

Сім'я – це вагомий ресурс для відновлення психологічного здоров'я та подолання травматичних подій у сім'ях мобілізованих військовослужбовців та членів їх родин. Травматична подія, яку пережив хоча б одним з членів сім'ї може стати чинником виникнення та розвитку спочатку особистісної кризи, а потім охопити всіх членів родини і перерости в сімейну кризу, яка характеризується зростанням напруженості, нестабільності сім'ї та збільшенням сімейних конфліктів. Конструктивний вихід з сімейної кризи передбачає обов'язкову перебудову сімейних взаємин, що призводить до переходу сім'ї до нового рівня розвитку та супроводжується особистісним зростанням членів сім'ї.

У психологічній літературі термін криза розглядається різносторонньо. Так, наприклад, психологічна криза розглядається як реакція на обставини, що призводить до якісних змін психічного статусу, пов'язаного із загрозою актуального функціонування особистості. З точки зору необхідності зміни моделі поведінки, психологічна криза – це стан, у разі якого неможливе подальше функціонування особистості в рамках колишньої моделі поведінки, навіть якщо вона повністю влаштовувала таку людину. Події, що зачіпають основи життя людини, з невизначеним результатом і несуть у собі загрозу втрати або саму втрату, є психологічною кризою. Така подія зачіпає світогляд людини, зіштовхує властиве людині бачення світу з реальністю і є руйнівною [1].

О. Сергеєнкова визначає кризу як період зміни стратегії особистості через загострення суперечностей, який супроводжується трансформаціями її свідомості та самосвідомості [5]. О. Столярчук говорить про життєву кризу, як про стійку комплексну психосоматичну реакцію людини на переживання складної життєвої ситуації, загострення психічних суперечностей, в якій базовані на попередньому досвіді спроби реагування і моделі поведінки стають недієвими [6]. Саме війна стала тією руйнівною подією, яка привела людей до складної життєвої ситуації, коли досвіду з минулого життя не вистачає, коли світ навколо тебе руйнується, коли постає питання сенсу буття.

Дуже показово це видно у визначенні кризи Т. Титаренко, яка наголошує, що криза – це такий віраж на життєвому шляху, коли під загрозою опиняється життєвий задум, проект майбутньої світобудови. Старий життєвий світ руйнується частково чи майже дощенту. Людині доводиться відмовлятися від звичних уявлень про цінності, ідеали, смисли, цілі. Вона опиняється перед запитаннями, які не мають однозначних відповідей [4]. Г. Олпорт зазначає, що особистості, яка переживає кризу, не вдається осмислити свій актуальний

психотравмуючий досвід, оперуючи знайомими, шаблонними категоріями або використовувати прості звичні моделі пристосування [8]. Таким чином, аналізуючи всі вище зазначені визначення кризи, можна підсумувати, що спочатку зазвичай виникає складна і дуже значуща для людини життєва ситуація, яка сприяє розвитку кризи і виникненню перешкод, які людина не може подолати вже відомими їй засобами тут і зараз.

О. Болноу підкреслює у своїх роботах, що криза є інтенсивною і небезпечною; вона може протікати в одному чи іншому напрямку. Криза включає в себе розрив з минулим – хворобливий і провокуючий занепокоєння процес – і відкриття нових форм екзистенції на рівні, який відрізняється від попереднього [9]. О. Тимченко робить акцент на те, що криза – це ситуація емоційного й розумового стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу [2].

За ознакою передбачуваності кризи поділяються на нормативні (прогнозовані, очікувані, прогресивні) та ненормативні (непрогнозовані, неочікувані, непередбачувані, регресивні). Війна, смерть близьких – це саме ненормативна криза. О. Столярчук визначає ненормативну кризу як явище загострення психічних суперечностей, спричинених неочікуваними, непередбачуваними скрутними обставинами життєдіяльності людини [6]. Подолання такої кризи вимагає згуртованості та підтримки родини. Ненормативна сімейна криза – це криза, яка може виникнути на будь-якому етапі життєвого циклу сім'ї та пов'язана з переживанням негативних життєвих подій, які визначаються як кризові. Також О. Столярчук підкреслює, що криза, яка виникла у відповідь на психотравмівну подію – це травматична криза, яка характеризується раптовістю, інтенсивністю і, як правило, зумовлюється фактом або загрозою смерті, тілесного ушкодження. Така криза вважається однією із найскладніших, оскільки зачіпає базові екзистенційні потреби людини [6].

Криза може торкнутися не тільки однієї людини, а і всіх членів родини, перетворюючись у сімейну кризу. О. Столярчук визначає сімейну кризу як явище загострення родинних суперечностей, різкого погіршення ритму сімейного життя, коли звичні способи реагування членів родини не розв'язують проблем [7].

Свідчити про ймовірність сімейної кризи можуть її передумови [6; 7]:

- повна відсутність сварок і конфліктів між подружжям або, навпаки, їх надмірна кількість;
- при обговоренні партнерами своїх проблем дебати неконструктивні: кожен налаштований на своє і не намагається зрозуміти іншого;
- у спілкуванні переважають захисно-агресивні реакції, кожен бачить в іншому винуватця конфлікту;
- наполегливе ухилення від сексу одного з партнерів;
- шлюбний партнер витісняється або відсторонюється з області ухвалення рішень;
- зацикленість на одній темі (особливо, якщо ця тема – обговорення справ дитини) або, навпаки, хронічне мовчання;

- дружина перестає думати про себе і цілком присвячує себе сім'ї, перетворюючись з жінки в тягового коня;

- професійний працеголізм, якщо не вдається самостверджуватися в сім'ї.

Криза подружніх взаємин – це пікова ситуація в рамках однієї родини, коли хтось із її членів не хоче, а хтось не може жити по іншому.

О. Столярчук та Т. Титаренко виділяють ознаки кризи на родинному рівні: 1) деформація, порушення зовнішніх і внутрішніх родинних меж; 2) послаблення згуртованості; 3) зростання відчуження членів родини; 4) зменшення чи й усунення родинної гнучкості; 5) дискримінація у виконанні ролей, що викликає перевантаження; 6) порушення сімейних ієрархій (боротьба за владу або анархія); 7) зростання кількості та загострення родинних конфліктів; 8) накопичення негативних емоцій і взаємної деструктивної критики [4; 7].

Слід зазначити, що криза – це результат дії зовнішніх та внутрішніх чинників, які набувають різного значення залежно від ситуації. Суб'єктивна реакція на подію має визначальне значення для перебігу кризи.

До зовнішніх (екстернальних) чинників кризи у родинах демобілізованих військовослужбовців відносяться: 1) економічна ситуація в родині; 2) соціальні зв'язки членів родини; 3) відносини з родичами, підтримка сім'ї; 4) відносини з дітьми; 5) стереотипи, або патерни суспільства; 6) соціальна, економічна, політична ситуація в країні; 7) стан фізичного здоров'я членів родини.

До внутрішніх (інтернальних) чинників кризи у родинах демобілізованих військовослужбовців можна віднести: 1) рівень адаптивності сім'ї та окремо кожного із членів родини до кризи; 2) вітальний чинник, індивідуальні риси кожного із членів родини; 3) наявність поведінкових моделей, тобто наявність попереднього досвіду проходження криз; 4) родинна ідентичність (відповідність родинної взаємодії уявленням та можливостям членів сім'ї); 5) когнітивний чинник – наявність знань, вмінь і навичок; 6) цінності людини, взаємини із світом, «Я» і світ людини. Зовнішні та внутрішні чинники кризи завжди мають синергічну дію, коли життєві обставини резонують з індивідуальними особливостями людини [6].

Сім'я є частиною великої соціальної системи. Будь яка зміна цієї системи, а в нашому випадку це війна, несе за собою зміни і в кожному родину, особливо в родині військовослужбовців. Тож переживання хоча б одним із членів сім'ї травматичних подій, безумовно, відбивається на сім'ї в цілому і може стати чинником розвитку ненормативної сімейної кризи. Тому саме сім'я сьогодні має надати будь якому члену родини емоційну і первинну психологічну підтримку, допомогу та захист, що може сприяти більш легкому переживанню кризи. Коли вся родина разом, згуртовано допомагає одному із членів родини пережити травматичні події, надають підтримку і допомогу. Все це збільшує зв'язок один з одним, спонукає виникненню почуття близькості, довіри, спорідненості. Хоча, нажаль, травмуюча подія і її наслідки не зникнуть ніколи, але вони перетворюються на досвід, який треба прийняти і інтегрувати у своє нове життя. Таким чином, конструктивне подолання сімейної кризи завжди супроводжується

не тільки подоланням наслідків переживання травматичних подій, а й розвитком сім'ї в цілому та особистісним зростанням членів родини [3].

Вихід сім'ї з кризи, викликаній наслідками переживання травматичних подій, пов'язаний з терапевтичним потенціалом сім'ї, який можна визначити як інтегральну характеристику сім'ї, що відображається у її здатності щодо членів сім'ї та сімейної групи в цілому виконувати захисну та відновлювальну функцію та складається з: 1) особистісних ресурсів членів родини (їх індивідуально-особистісних якостей, необхідних для подолання складних життєвих обставин); 2) сімейних ресурсів (здатності членів сім'ї кооперувати свої зусилля для подолання наслідків переживання травматичних подій, виходу з кризи) [10].

Сім'я сьогодні відіграє дуже вагомую роль у подоланні кризи у родинах мобілізованих військовослужбовців. Саме від готовності і обізнаності всіх членів родини залежить як буде проходити сімейна криза у родині, після повернення військових додому. Саме тому проблема кризи подружніх взаємин у родинах демобілізованих військовослужбовців є дуже актуальною на сьогодні і потребує додаткових досліджень. Значну увагу треба приділити емоційним взаєминам, особливостям згуртування та розпаду подружніх стосунків. Особливо важливо проаналізувати чинники, які впливають на виникнення кризи подружніх взаємин, визначити ознаки цієї кризи і розробити шляхи її подолання, допомогти військовослужбовцям та членам їх родин повернутися до нормального життя, і сприяти налагодженню сімейних стосунків.

Література

1. Кондратьєва І. П. Соціально-психологічні аспекти подружніх відносин у період кризи молодшої сім'ї. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С.203-207.
2. Кризова психологія : навч. посіб. / За заг. ред. проф. О. В.Тімченка. Харків: НУЦЗУ, 2010. 401 с.
3. Профілактика та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 115 с.
4. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т. М. Титаренко. Київ: Агропромвидав України, 1998. 348 с.
5. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
6. Столярчук О. А. Життєві кризи особистості: психологічний путівник: навч. посібник. Кременчук: Видавництво «НОВАБУК», 2023. 126 с.
7. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посібник. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2015. 136 с.
8. Allport, G.W. Pattern and growth in personality. New York: Holt, Rinehart & Winston. 1961. 608 p.
9. Bollnow O.F. Krise und neuer Anfang. Heidelberg: Quelle und Meyer. 1966. 152 p.
10. Kliapets, O. Family as a space for recovering from traumas // *GESJ: Education Sciences and Psychology* 2015 // № 5 (37). P.70-73.